

MATERIÁLIE

KOSTEL FRANTIŠKÁNSKÉHO KLÁŠTERA V KADANI - JEHO POČÁTKY A STAVEBNÍ PROMĚNY

FRANTIŠEK KAŠIČKA

K povrchovému stavebně historickému průzkumu památkových objektů přistupujeme obvykle s řadou otazníků, které výsledky průzkumu více méně zodpoví, přiblíží jejich řešení, dovolí hypotetické variantní závěry nebo ponechají otázky nadále otevřené pro etapu průzkumů hloubkových a archeologických. Nejinak je tomu i v případě předchůdce dnešního konventního kostela Zvěstování Panny Marie, tvořícího součást souboru františkánského kláštera při západním okraji Kadaně v severozápadních Čechách.¹⁾ Podle místní tradice postavili zde u léčivého pramene na místě šibenice v první polovině 15. století kadaňští měšťané kapli ke cti 14 svatých pomocníků, na jejichž zázračnou přímluvu měl zde uniknout popravě odsouzený mladý šlechtic.²⁾ Prvním písemným dokladem o existující kapli je listina míšeňského biskupa Teodoricha, kterou návštěvníkům kaple udělil roku 1450 k určitým církevním svátkům odpustky.³⁾ O dva roky později - na jaře roku 1452 - navštívil Kadaň při své horlivé protikališnické misijní činnosti spoluzakladatel a generál přísnější františkánské observace Jan Kapistrán (později svatořečený). Při svěcení studny u kaple 14 sv. pomocníků měl tehdy dát kadaňské městské radě a tehdejšímu zástavnímu pánu města Mikuláši II. Hasištejnskému z Lobkovic podnět založit v místě kaple františkánský klášter.⁴⁾ Více tehdy narůstající domácí napětí a konfrontace v poděbradské době nedovolily. Roku 1462 Mikuláš z Lobkovic, zemřel a v testamentu si vyžádal, aby byl pohřben jako nehodný voják ne před oltářem, ale v předsíni klášterního kostela, který ovšem v té době ještě nestál.⁵⁾ Proto se zdá pravděpodobné, že kaple 14 sv. pomocníků nebyla příliš malou stavbou a že snad obsahovala i předsíň, v níž byly uloženy

ostatky pana Mikuláše, pokud nebyla předsíň k tomuto účelu ke starší kapli dodatečně nově přistavěna. Pro stavbu kláštera s kostelem převzali františkáni místo s kaplí oficiálně až v roce 1473, když dva roky před tím - listinou z 5. 4. 1471 - udělili římsí biskupové Gomernus Ostijský a Filip Albánský odpustky pro všechny, kteří přispějí na stavbu kadaňského františkánského kláštera, klášterního kostela a jejich vybavení.

Odpustky posvěcená studánka a kaple 14 sv. pomocníků zřejmě přitahovaly poutníky, jejichž příspěvky a dary posloužily patrně k budování provizorních klášterních obydlí františkánů, za jejichž uvedení ke kapli se ještě 25. 4. 1474 přimlouvají šlechtici z okolí Kadaně, bratři Dětrich a Vincenc Fitzhermové. Mohlo tedy k zahájení výstavby klášterního kostela dojít pravděpodobně až ve druhé polovině 70. let.

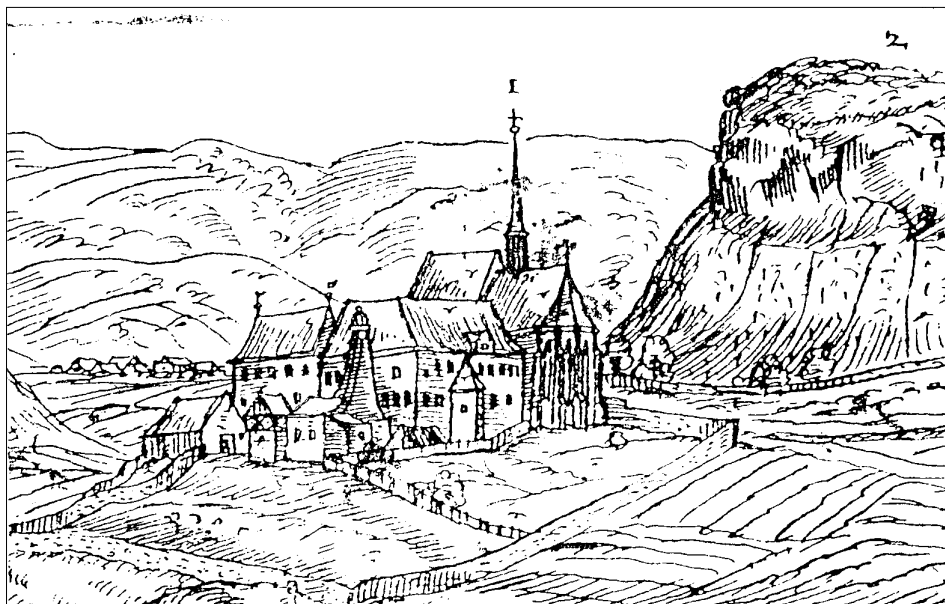
Dnešní kostel bývalého konventu františkánů - observantů v Kadani, k němuž od jihu přiléhají klášterní budovy, se skládá z několika částí. Jeho jádrem je trojlodní pseudobazilika na lehce lichoběžném až kosočtverečném půdorysu, s tradičně protáhlým východním kněžištěm a se dvěma raně barokními kaplemi, přistavenými k severnímu boku lodi, jež svírají vstupní předsíň. K západnímu čelu hlavní lodi přiléhá jako protějšek kněžiště rovněž dosti protáhlý dvoupodlažní mnišský chór. Zvalbené sedlové střechy kněžiště i západního chóru s poněkud nižší výškou hřebene než má mezilehlé sedlo lodi zvýrazňují věžové nástavce s lucernami a cibulovými stříškami s makovicemi.

Obr. 1: Kadaň, františkánský klášter s kostelem (foto V. Razím, 1997).

Z pozdně gotické podoby dnešního klášterního kostela se ve vnějším plášti uplatňuje vlastně jen kněžiště se závěrem na půdorysu pěti stran osmiúhelníka a dále východní a západní čelo severní boční lodi. Obvod kněžiště rytmičují neodstupněné opěrné pilíře, podložené průběžným soklem, přepásané probíhající podokenní římsou a uzavřené pultovými stříškami. Čela opěráků armují tesané kvádry. Kamennou římsu soklu profiluje šikmá stezka a výžlabek, u obíhající římsy podokenní je to stříška, podložená odsazenou podbrádkou. Pultová ukončení opěráků jsou vesměs novodobě podezděna několika vrstvami cihel a překryta rovněž novodobými deskami. Z pultů vyrůstají pravoúhlé omítnuté příložky, provázané s dolním článkem profilované hlavní římsy. Do jednotlivých polí mezi opěraky byla vložena lomená kružbová okna, pouze v severním poli při styku s kostelní lodí je dnes okno menší - barokní. Z trojbokého závěru hledí k východu okna poněkud širší, s dvojicemi svislých prutů, na něž navazují lomené a segmentové záklenkové pruty s vloženými trojlísty a vrcholové rozetky se čtyřlísty. Jihovýchodní i dodatečně v parapetu příděné okno osově mají svislé pruty s jednoduchými výžlabky, u prutů horních kružeb stezku obohacuje oblá lišta. U severovýchodního okna závěru profiluje tato oblá lišta i čelní stezky svislých prutů. K severovýchodnímu opěraku při osovém oknu kostela byla dodatečně připojena ohradní zeď kláštera, do které je vložen gotický vjezdový portál s lomeným záklenkem, profilovaný výrazným výžlabkem mezi dvěma šikmými stezkami.

Užší lomená okna na severním boku kněžiště dělí na výšku pouze jeden výžlabený prut. Obě okenní pole završují trojlaločné oblouky, nad které jsou u levého okna vloženy kružbové plaménky a v obou sousedních rozetky s různě pootočenými trojlísty. Pravé koutové barokní okno je menší, v pískovcovém olistovaném ostění s půlkruhovým záklenkem. V tomto poli byla soklová trnož poněkud zvýšena. Pod novodobou omítkou kněžiště se objevuje napekovaná starší, pod níž byly nabíleny a napekovány i kvádry opěráků, původně nejspíše rezné. Vyjádření původního styku rezných kvádrů armatury opěráků a kamenných okenních ostění s omítkou není již v současném stavu zřetelně patrné a bez sond zachytitelné. Na východní čelo severní kostelní lodi plynule přechází soklový ústupek i obíhající podokenní římsa kněžiště. Ta tu má ovšem dochovanou profilaci pouze asi 1 m od kouta, v dalším průběhu byla odsekána. Při styku s raně barokní přístavbou kaple sv. Antonína Paduánského je zřetelná nárožní kvádrová armatura, jinak v lomovém zdivu čela této boční lodi nejsou pod porušenou omítkou zřetelné stopy žádného zazděného středověkého okenního otvoru. Průčelí kaple sv. Antonína Paduánského, která je zhruba na čtvercovém půdorysu přistavěna k severní boční lodi kostela v lici jejího severního čela, byla vyzděna ze smíšeného zdiva a hladce omítnuta. Vnější ná-

Obr. 2: Výřez z pohledu na Kadaň, kresba J. Willenberga z doby kolem roku 1602.

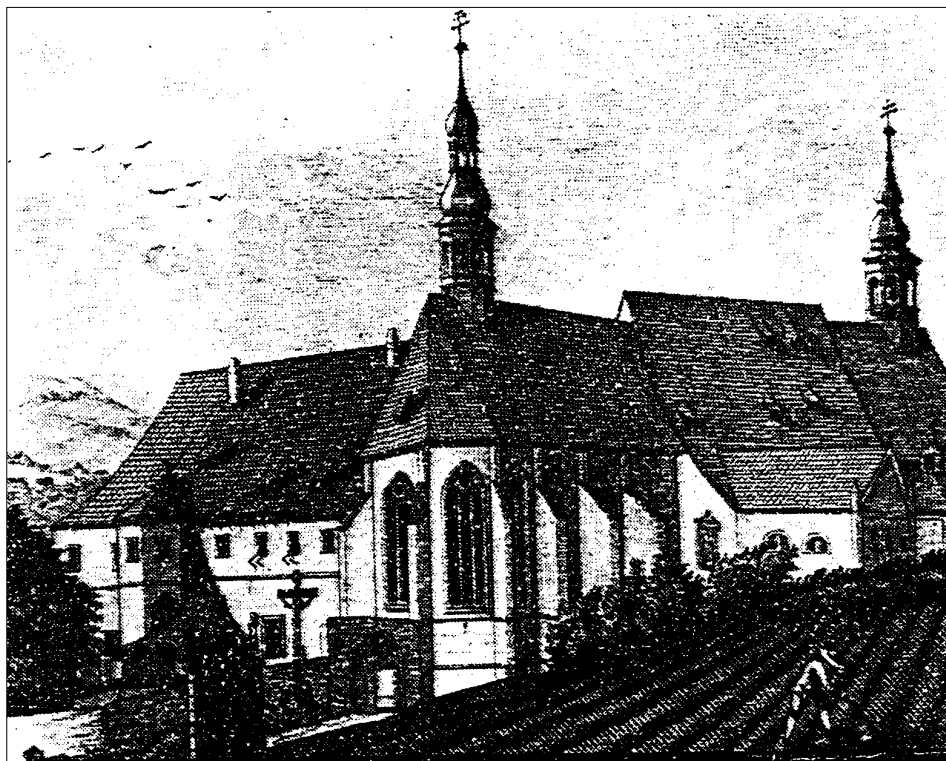

Obr. 3: Kadaň, klášter s kostelem na výřezu z mapy české provincie františkánského řádu, S. Wlczansky, 1737.

roží kaple zesilují jednoduché leseny, severní stěna nad profilovanou římsou vrcholí trojúhelným štítem se seříznutým vrcholem a krátkými vodorovně ukončenými křídélky. V průčelí pod štítem jsou ve zdivu vytvořeny tři mělké niky uzavřené segmenty, v nichž na volutových konzolách spočívají pískovcové plastiky tří světců františkánského řádu.

Mezi kaplí sv. Antonína Paduánského a druhou přistavěnou raně barokní kaplí, zasvěcenou sv. Kříži (sv. Anně), je vsunuta chrámová předsíň. V její ose byl osazen zřejmě klasicistní pravoúhlý kamenný portál lemovaný lištou, v současné době zazděný reznými cihlami. Nad portálem zůstal zřetelný cihelný vylehčovací segmentový pas. Mladší cihelná nadezdívka průčelí předsíně částečně překryla přilehlá okna obou bočních kaplí.

Průčelí kaple sv. Kříže (sv. Anny) jsou stejně prostá jako u kaple předešlé. Její západní průčelí licuje se západním čelem severní boční lodi kostela. Při styčné spáře zde zůstaly

Obr. 4: Kadaň, klášter s kostelem, rytina z 18. století (z publikace D. Menclové: Kadaň - bývalý františkánský klášter, Chomutov 1974).

opět zřetelné některé dochované kvádry nárožní armatury středověkého chrámu. Porušený záklenek rozměrného barokního okna do severní boční lodi byl dodatečně novodobě zabezpečen vloženým cihelným pilířkem.

Na osu protáhlého kostelního kněžiště navazuje v mírně zalomeném průběhu osa trojlodi. Západní dvoupodlažní přístavba mnišského chóru má opět oproti lodi, podobně jako u kněžiště, poněkud zalomený směr své podélné osy. Kněžiště klášterního kostela bylo zaklenuto třemi poli křížové žebrové klenby a paprscitou žebrovou klenbou nad polygonálním závěrem. Tříkrát vyžlabená klínová žebra nesou v závěru prosté prohnuté skrojené výběhy, u vítězného oblouku zarůstají žebra přímo do obou koutů. Konzolami s dvojími deskami nad stylizovaným vegetabilním motivem byly podloženy pouze tři vnitřní výběhy jižního podélného dílu kněžiště a dvě protější. Třetí konzolu na severním boku - blíže vítěznému oblouku - představuje několik dolů se zmenšujících půlkruhových desek. U vrcholů se křížová žebra stýkají v kruhových svornících s plastickými dvojdělenými erby v různém natočení, s novodobě malovanými křížky a iniciálami. Čelní oblouky klenby bez přízedních žebor jsou lomené, mírně lomený je i dělicí vítězný oblouk, tvořený širokým pravoúhlým pasem s okosenými hranami. Šikmé špalety jihovýchodního závěrového okna byly, na rozdíl od ostatních, vykrojeny ve svislých dílech hlubokými výžlabky. Mezi východním portálekem ke klášteru na jižním boku kněžiště a koutem polygonálního závěru se objevilo po částečném odstranění barokní zazdívky původní pozdně gotické sedile, velmi nízké, bez vloženého sedátka. Uzavírá jej půlkruhový pas s široce sejmutou hranou s výžlabkem, jejíž výběh je podložen soklíkem s oblounovou patkou. Částečné vyjmutí zazdívky obnažilo svěží freskovou výmalbu, které dominuje Kristova hlava na zavěšené roušce. V závěru za hlavním oltářem se dochoval svisle zazděný pozdně go-

tický figurální náhrobní kámen člena rodu Lobkoviců v brnění s mečem a korouhví. V koutě severní zdi kněžiště při vítězném oblouku je umístěna známá rozměrná kamenná tumba Jana z Lobkovic, zemřelého roku 1517, s ležící postavou kostlivce s hadem kolem krku a s obvodovým nápisem. Boky tumby člení plastické erby. Jejího tvůrce připomíná signatura Ulricha Creutze s kamenickou značkou. Blíže k vítěznému oblouku byla ještě uprostřed kněžiště osazena do dlažby deska, kryjící vstup do nepřístupné krypty.

Na řadě míst se v kněžišti realizovaly restaurátorské sondy, které tu zachytily umělecky náročnou, pozdně gotickou freskovou výmalbu s figurálními, krajinnými a ornamentálními motivy. Zdá se, že jedna z nich zachytila i pohled na středověkou podobu místního kláštera s kostelem.⁶⁾

Hlavní loď odděluje od lodí bočních dvě trojice lomených arkádových pasů, které spočívají na hranolových pilířích se sejmutými hranami a se soklíky se šikmými stězkami. Prostor je zaklenut síťovou žebrovou klenbou, dělenou dvěma příčnými žebry na tři pole. Klínová, trojnásobně vyžlabená žebra vyrůstají z konzol, některé zakrývá konstrukce varhan a kazatelna. Viditelné mezilehlé konzoly mají proláklý kuželový tvar a průniky žebor postrádají svorníky. Omítky stěn nad arkádami se nepravidelně živě vlní. Nad prvním arkádovým pilířem od kněžiště na jižním boku lodi byla v boční stěně vykrojena rozměrná mělká nika se zaoblenými vnitřními kouty, podložená římsičkou. Patku její stlačené konchy obíhá plochý omítkový pás. Na západní straně se hlavní loď otevírá dvěma půlkruhovými pasy do dvoupodlažního mnišského chóru, nad horním obloukem zde v síťové klenbě chybí výběh žebor, které by se měly stýkat v ose západního čela lodi. Byly patrně odstraněny při barokní výstavbě dělicího pasu.

Jižní boční loď, přiléhající ke klášternímu komplexu, je opět pod síťovou klenbou vyžlabených žebor, tentokrát bez dělicích žebor příčných. V obou koutech jižní stěny lodi byly osazeny proláklé konzoly - na východní straně jehlancová a na západní kuželová. Koutová žebra z nich však nevyrůstají, ale vybíhají asi 50 cm nad konzolami přímo ze zdi. Ostatní výběhy žebor z nepravidelně zvlněné lince zdi tvoří přetínavé patky. Čtyři průniky síťové klenby jsou zachyceny kruhovými svorníky s reliéfy erbů a kamenických značek. Nad rozměrným barokním oknem s odsazeným půlkruhovým záklenkem v západním čele prostoru jsou, podobně jako v hlavní lodi, žebra zčásti vynechána - i zde byla patrně dodatečně odsekána a klenba částečně přezděna, tentokrát při konstrukci barokního okenního záklenku.

Z východního koutu jižní stěny lodi vybíhá do výše 130 cm a v délce necelé 3 m zesílení zdiva, nepravidelně ukon-

čené, v němž se objevuje lomový kámen a několik cihel. Směr líce tohoto zesílení, mírně se zužující směrem k západu, odpovídal by směru podélné osy kněžiště. Barokní oltář ve východním čele jižní lodi - zasvěcený sv. Františkovi Serafinskému - spočívá dosud na pozdně gotické menze. K následujícímu mezilodnímu piliři byl přisazen barokní oltář 14 sv. pomocníků, opět na původní pozdně gotické menze (v současné době bez plastik, které měly být raně barokními kopiemi pozdně gotických originálů).

Půdorysný rozvrh i obrazec síťové klenby severní lodi je shodný s klenbou lodi jižní, včetně odstraněných žeber při západním čelním okně. Rozdíl je pouze v delších výběžích přetínavých patek a v tom, že v klenbě existují pouze dva svorníky (ve východní polovině), na nichž jsou ovšem opět zachyceny kamenické značky. Severní stěna lodi byla vykrojena rozměrnými otvory do přistavěných bočních kaplí, mezi nimi se nalézá nika hlavního vstupu do kostela s lomeným gotickým portálem a dvoukřídlými raně barokními dveřmi. Další dochovaná pozdně gotická menza, přistavěná k východnímu piliři severní lodi, nese dnes barokní oltář Panny Marie Bolestné (původně sv. Wolfganga). Vstupní portál kostela, orientovaný do severní předsíně mezi oběma přistavěnými barokními kaplemi, vycházející formálně ze starší tradice, profilují dva oblouny mezi částečně odsazenými výžlabky. Profilace vyrůstá ze šikmo vzhůru seříznutých soklíků. Nad soklíkem v západním boku předsíně byl do zdiva kaple sv. Kříže připevněn vysoký náhrobní kámen Mikuláše II. z Lobkovic, který zemřel v roce 1462. Přistavba mnišského chóru je v obou podlažích zaklenuta nad obdélnými půdorysy prostorů se zadními osazenými rohy valenými stěnami s výsečemi. Hrany trojúhelných výsečí zvýrazňují mírné hřebínky.

Nad kněžištěm i chórem mnichů nesou střechy vaznicové krovy se šikmou stolicí, příčná ztužení vazeb tvoří ondřejské kříže. Nad kostelní lodí zůstal krov poněkud starší, rovněž však vaznicový, v plných vazbách s kombinovanou věšadlovou a vzpěradlovou konstrukcí. Na rubu kleneb spatřujeme rezné cihly vyššího formátu.

Po vybudování provizorního, zřejmě dřevěného obydlí, zahájili mniši s oficiálním převzetím místa roku 1474 zděnou výstavbu klášterního souboru. Z analogií víme, že výstavba kostela začínala obvykle kněžištěm, které bývalo po dokončení uvedeno do provozu jako samostatná svatyně. Do dostavby kněžiště užívali zde mniši nepochybně starší kapli, jejíž situaci si po povrchovém stavebně historickém průzkumu dovoluujeme představit pouze hypoteticky. Nabízí se pravděpodobný předpoklad, že starší kaple existovala v půdorysu dnešního trojlodí, spíše v jeho jižní polovině, snad tradičně v oblasti dnešního oltáře 14 sv. pomocníků (i když poloha oltáře není asi zcela původní). Svědčily by pro to určité anomálie v síle a směru konstrukcí jihovýchodního koutu jižní boční lodi kostela s ustoupným úsekem zdiva, dále nalomení osy chrámu a snad i šikmý půdorys trojlodí. Konečné vyřešení otázky, do jaké míry se zdivo starší kaple dochovalo a jaká byla její podoba, mohly by poskytnout patrně pouze sondy a zejména výzkum archeologický.

Kněžiště klášterního chrámu bylo dostavěno do roku 1480, toho roku také vysvěceno a převzalo tedy funkci starší kaple. Ta mohla být až poté rozebrána a plynule navázala dokončování trojlodí, uzavřené roku 1493. Hnací silou výstavby byla zřejmě rostoucí podpora nejmočnějšího feudá-

la v kraji Jana Hasištejnského z Lobkovic, Mikulášova nejstaršího syna, která byla potvrzena v roce 1481 přijetím kláštera do vlastnictví a ochrany z rukou krále Vladislava Jagellonského. V září 1480 podle pobělohorského řádového kronikáře p. Bernarda Sanniga vysvětlil řezenský biskup Jan hlavní oltář 14 sv. pomocníků (který byl do dokončeného kněžiště asi přenesen ze starší kaple před jejím zbořením) a další čtyři postranní oltáře. Že v době zmiňovaného svěcení byla zbudována pouze část kostela, svědčí věta z úvodu odpustkové buly papeže Inocence VIII. z roku 1487: „*Usilujice, aby kostel řečeného domu (= kláštera), až by byl zcela postaven a zbudován požíval obecné úcty...*“⁷⁾

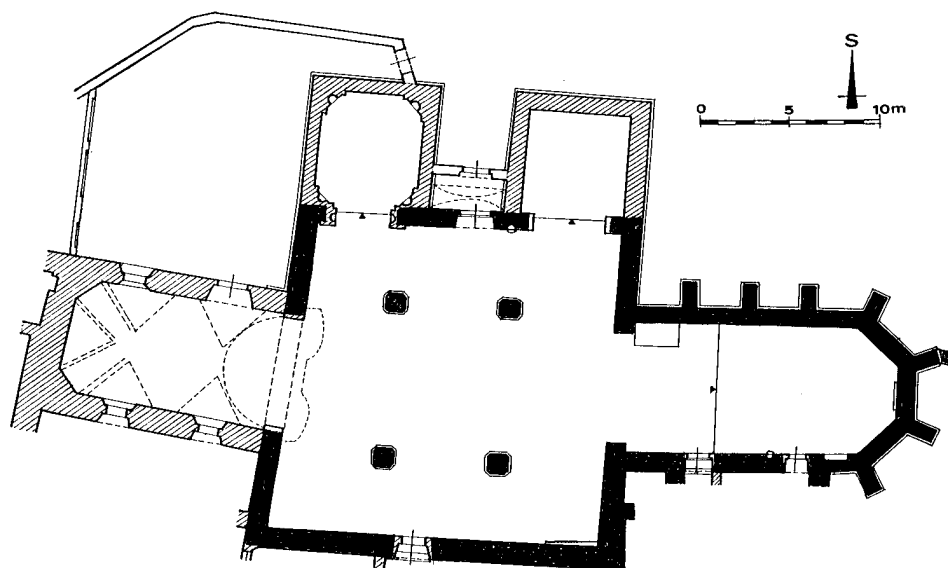
Zdá se, že k dokončení trojlodí, jehož klenební obrazec s překříženými výběhy nelze zřejmě vložit před rok 1480, došlo roku 1493, kdy byl opět vysvěcen „*nejsvětější a záračný*“ oltář 14 sv. pomocníků,⁸⁾ přemístěný zřejmě opět do polohy, kde se původně ve staré kapli nalézal, „*na tom samém místě, na kterém se kdysi nacházela šibenice*“. Pokud není některá ze zpráv pobělohorského řádového kronikáře založena na omylu, lze považovat naznačené změny kostelního inventáře za logické. Mariánským zasvěcením hlavního oltáře nabyla po dostavění kostela opět vrchu obvyklá řádová praxe.

Za stavitele kněžiště a někdy celého kostela bývá literaturou označován chebský mistr Eberhard (Erhart) Bauer von Aistel (Eichstadt). Postupná výstavba kostela nevyplývá jen z dobových zvyklostí a zpráv, ale je zřejmá i ze stavby samé. Na kněžiště, dosud s tradiční formou svých křížových kleneb, navazuje formálně pokročilejší trojlodí s klenbami síťovými. I v hlavní lodi jsou však dosud klenební výběhy podloženy konzolami, s nimiž se původně počítalo i v lodi jižní. Snad s pozdějším působením jiných kameníků došlo tu ke změně výtvarného záměru a klenební výběhy zaběhly do koutů výše, nad dříve osazenými konzolami, a mezilehlé výběhy byly provedeny již pomocí uvedených přetínavých žeber. Asi jiná skupina kameníků provedla později v severní lodi klenební výběhy, s přesahy žeber poněkud výraznějšími. Portál, kterým se vstupovalo do chrámu od severu, zůstává ovšem rovněž zřetelně poplatný starší tradici a naskytá se otázka, zda sem snad nebyl přenesen z bývalé kaple. Jeho rozměry by této hypotéze nemusely odporovat, uvážíme-li možnost, že starší kaple mohla být zvláště ve své vstupní části pro pohřeb Mikuláše z Lobkovic roku 1462 nějakým způsobem stavebně upravena. Existenci fragmentů pozdně gotické severní předsíně ve zdivu přilehlých barokních kaplí by mohl potvrdit nebo vyloučit opět pouze hloubkový průzkum. Vzhledem k asymetrické poloze portálu mezi kaplemi mohlo by být zdivo předsíně - pokud vůbec existovala - obsaženo asi jen v jedné z nich. Někdy na přelomu století nebo v časném století 16., soudě předběžně podle několika restaurátorských sond, byl interiér kostela pokryt vyspělou freskovou výmalbou.

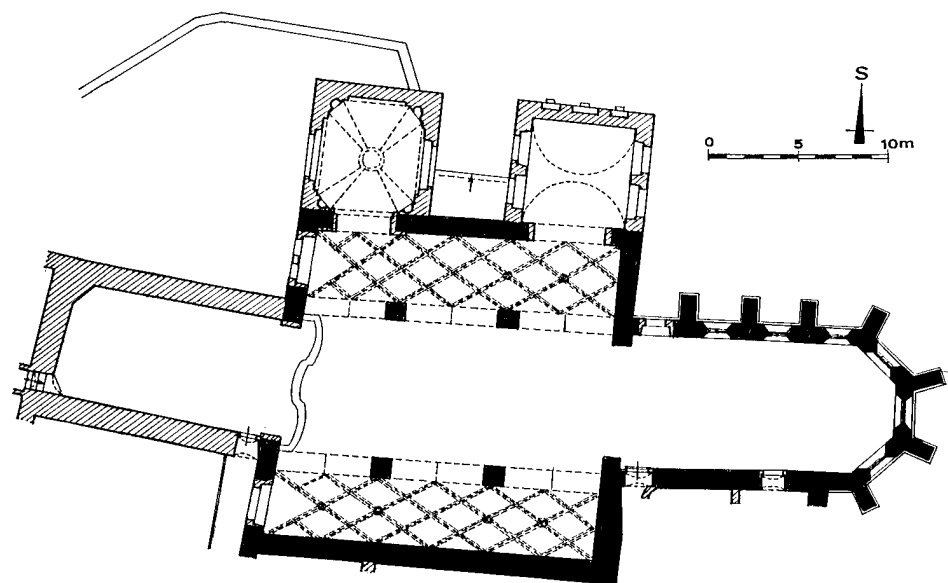
Následující období až do poloviny 17. století byl klášterní kostel, poškozený luterány a devastovaný za třicetileté války, pouze nárazově stavebně zabezpečován a opravován. Podle žádosti o příspěvek z roku 1573⁹⁾ byla vyměněna jeho potrháná šindelová krytina. Na Willenbergově kresbě z roku 1602 je strmý západní štít kostelní lodi nadvýšen střešním hřebem a sanktusová věžička s vysokou jehlancovou stříškou posunuta nad západní polovinu kněžiště. Teprve ve druhé polovině 17. století byla v klášterním

souboru zahájena velkorysá a rozsáhlá stavební obnova a přestavba, která výrazně zasáhla i klášterní kostel. Projevila se zřejmě především výměnou krovů a krytin. Zmínka z roku 1661 o výstavbě chóru¹⁰⁾ patrně připomíná předchůdce dnešního chóru mnišského, který je - jak se zdá - zachycen na kresbě z roku 1737 jako nižší přístavba západního štítu kostela pod sedlovou zvalbenou střechou. K severnímu boku kostelní lodi byly v letech 1664 a 1699 připojeny obě jmenované raně barokní kaple, uvnitř kostela byl z podstatné části vyměněn inventář. Na počátku 18. století (1703) byl kostel nově vydlážděn a v roce 1735 probourán vedle sakristie další vchod do kláštera. Za války o rakouské dědictví se tu v roce 1742 strhla bitva, bojovalo se i přímo v klášteře a v prostoru kostela. Následovaly nepochybně nějaké blíže nedoložené opravy, mezi něž můžeme počítat roku 1744 provedenou výměnu několika oken v kněžišti. Stavební vývoj klášterního souboru vyvrcholil před polovinou 18. století výstavbou noviciátu a nového mnišského chóru. Současně s dokončením tohoto chóru byla rozšířena okna v západních čelech obou bočních lodí. Nad novým stavením byla vztyčena zvonová věžička s cibulovou bání. Po polovině 18. století byl potom asi ještě přebudován krov nad kněžištěm a rekonstruována jeho střešní věž.

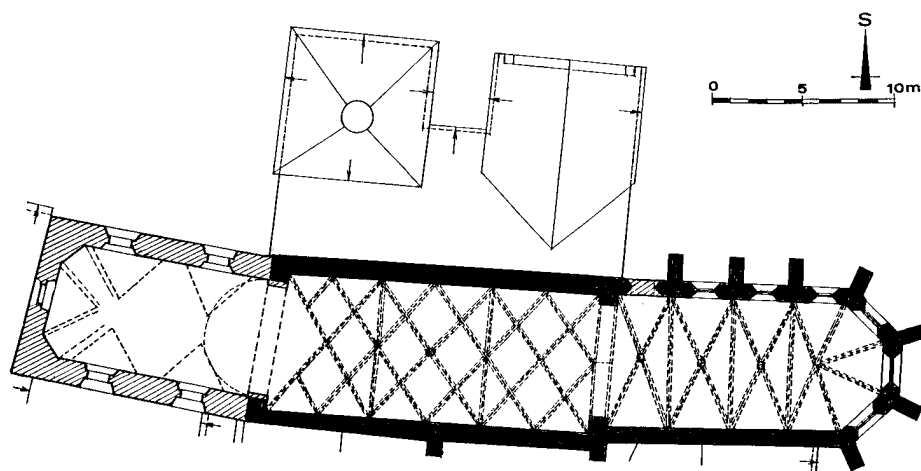
V dalším období následovaly již jen dílčí úpravy. Několikrát se opravovaly zejména obě věže, šindel nad kněžištěm a mnišským chórem nahradily kolem roku 1825 tašky. V roce 1834 byla věž nad kněžištěm roztržena bleskem, což si vyžádalo opět větší stavební zásah. Nadále byly věže opravovány, případně nově oplechovány v letech 1856, 1880 a 1882. Z popisu roku 1884 se dozvídáme, že loď kostela byla tehdy pokryta prejzy a šindel nad věží chóru téhož roku nahradil plech. Prejzová krytina na kostele byla znovu přeložena v letech 1904 - 6, posled-

Obr. 5: Kadaň, půdorys přízemí klášterního kostela ve stavebně historické analýze, černě - zdivo gotické, šikmo šrafované - barokní (2 etapy), ostatní - mladší (kresba F. Kašička, 1997).

Obr. 6: Kadaň, půdorys 1. patra klášterního kostela ve stavebně historické analýze, značení zdiva viz přízemí (kresba F. Kašička, 1997).

Obr. 7: Kadaň, půdorys v úrovni 2. patra klášterního kostela ve stavebně historické analýze, značení zdiva viz přízemí (kresba F. Kašička, 1997).

ního roku byla opravena i věž nad kněžištěm. Poslední oprava fasády kostela realizoval koncem roku 1934 stavitel Peter z Kadaně.

Po válce v roce 1947 byla potom přeložena tašková střecha na části chóru, na kaplích byly tašky doplněny, u prezbové střechy nad lodí byly tehdy po přeložení vyměněny na severním boku všechny kůrky. Kvůli reklamovanému neodbornému provedení z nekvalitního materiálu došlo později k nahrazení pálené krytiny dnešním nevhodným plechem. Postupující chátrání objektu vedlo nakonec k zazdění severního vstupu. V současnosti (1995 - 96) slouží prostor kostela jako dočasný depozit plastických náhrobních kamenů před jejich restaurováním a jako pracoviště restaurátorů. Významný památkový soubor kostela a kláštera vyžaduje dokončení restaurátorských a hloubkových, případně i archeologických průzkumů, neodkladné stabilizační zásahy a odpovídající památkovou úpravu.

POZNÁMKY

- 1) J. Muk, L. Lancinger: Stavebně-historický průzkum františkánského kláštera čp. 474, SÚRPMO Praha 1990; F. Kašička, L. Lancinger (dějiny objektu): Stavebně-historický průzkum klášterního kostela v Kadaně, SÚRPMO Praha 1995.
- 2) B. Wilhelm, K. Minařík: Dějiny klášterů františkánských v Čechách a na Moravě, Třebíč 1909 - 11, s. 26 - 27.
- 3) Řád františkánů Praha (RFP), kart. 1, zn. Lo FK - 35 (výpis L. Lancingera).
- 4) Viz pozn. 3, zn. Lo FK - 36.
- 5) Skutečnost, že v dnešní kostelní předsíni je osazena náhrobní deska Mikuláše II. Hasištejnského z Lobkovic, vedla zřejmě ve starší literatuře k nesprávnému závěru, že prvotní klášter stál již v roce 1452.
- 6) Vyhodnocení restaurátorských sond mělo být součástí samostatné restaurátorské zprávy.
- 7) Řád františkánů Kadaň (RFK), kart. 1a, zn. Lo FK - 43 (výpis L. Lancingera).
- 8) Viz pozn. 7.
- 9) Archiv pražského arcibiskupství (APA) I, kart. 2100, zn. XCII - c, č. 3 a (výpis L. Lancingera).
- 10) Další mladší barokní, klasicistní a novodobé stavební zásahy zachytitelné v archívech jsou soustředěny v kapitole průzkumového elaborátu Dějiny objektu, viz. pozn. 1 (zpracoval L. Lancinger).

LITERATURA

- B. Wilhelm, K. Minařík: Dějiny klášterů františkánských v Čechách a na Moravě, Třebíč 1909 - 11, s. 29.
 B. Bouše: O 14 svatých pomocnících a jejich kláštere u Kadaně, Kadaň 1948.
 V. Mattauč: Historický průvodce Kadaní, Karlovy Vary 1958, s. 8, 26.
 D. Menclová: Kadaň - bývalý františkánský klášter, Chomutov 1974.
 E. Poche a kol.: Umelecké památky Čech 2, Praha 1977, s. 17.
 P. Vlček, P. Sommer, D. Foltýn: Encyklopedie českých klášterů, Praha 1977, s. 281.

KIRCHE DES FRANZISKANERKLOSTERS IN KADAŇ/KAADEN - IHRE ANFÄNGE UND BAUVERWANDLUNGEN

Der Vorgänger der heutigen Konventkirche Mariä Verkündigung, die einen Bestandteil des Franziskanerklosters in Kadaň/Kaaden bildet, war die Kapelle der 14 Nothelfer, die bei einer Heilquelle vor der Mitte des 15. Jahrhunderts erbaut wurde, angeblich auf der älteren Richtstätte. Für den Initiator der Klostergründung wird der General der strengeren Franziskaner-Observanz, der später heiliggesprochene Johannes Kapistran, der die Heilquelle bei der Kapelle im Jahre 1452 eingeweiht hat gehalten. Um 10 Jahre später wurde in dem Vorraum der Kapelle der damalige Pfandbesitzer von Kadaň/Kaaden Nikolaus II. Hasištejnský von Lobkowitz auf eigenen Wunsch begraben.

Den Ort mit der Kapelle haben jedoch die Franziskaner erst 1473 offiziell übernommen und zum Ausbau der neuen, gemauerten Klosterkirche ist wahrscheinlich erst in der 2. Hälfte der 70er Jahre gekommen. Den Kern der heutigen Kirche bildet eine dreischiffige Pseudobasilika mit dem gedehnten östlichen Presbyterium, zwei zugebauten frühbarocken Kapellen und mit dem westlichen zweistöckigen Mönchschor. Von der spätgotischen Gestalt der Kirche kommen von außen nur das Presbyterium mit dem polygonalen Abschluß und beide Stirnseiten des nördlichen Seitenschiffes zur Geltung. Das Presbyterium wurde mit drei Feldern des Kreuzrippengewölbes und mit dem Strahlengewölbe über dem Abschluß eingewölbt, das dreischiffige Langhaus - durch Dreiergruppen der Arkaden mit Spitzgurtbögen geteilt - mit Rippennetzgewölben, die teilweise aus Konsolen, teilweise direkt aus der Wand auslaufen eingewölbt, beziehungsweise kreuzen sich die Ausläufe. Als eine Erinnerung der älteren Kapelle bleibt der Altar der 14 Nothelfer, der bei einem Pfeiler des südlichen Seitenschiffes auf der gotischen Mensa ruht.

Wir wissen von Analogien, daß der Aufbau einer Kirche gewöhnlich mit dem Bau des Presbyteriums angefangen hat, das nach der Vollendung als ein selbständiges Heiligtum in Betrieb gesetzt wurde. Bis zur Vollendung des Presbyteriums haben die Franziskaner zweifellos die ältere Kapelle, die wahrscheinlich im südlichen Teil des heutigen dreischiffigen Langhauses situiert wurde, benutzt. Dafür würden gewisse Anomalien in der Stärke und Richtung der Mauern in der südöstlichen Ecke des südlichen Seitenschiffes, die angebrochene Achse der Kirche und weitere Umstände zeugen. Das Presbyterium wurde zweifellos zum Jahre 1480 vollendet, dann folgte das dreischiffige Langhaus, das im Jahre 1493 abgeschlossen wurde. Als der Baumeister des Presbyteriums und manchmal der ganzen Kirche wird in der Literatur der Egerer Meister Eberhard (Erhard) Bauer von Aistel (Eichstadt) bezeichnet. Der allmähliche Aufbau der Kirche geht nicht nur aus zeitgenössischen Gewohnheiten hervor, sondern auch aus dem Bau selbst, wo an das Presbyterium mit der bisher traditionellen Form seiner Kreuzgewölbe ein formal fortgeschritteneres dreischiffiges Langhaus mit Netzgewölben anknüpft. Das nördliche Eingangsportal ins Kirchenschiff verdankt aber gleichfalls deutlich der älteren Tradition und es bietet sich die Frage an, ob es aus der älteren abgerissenen Kapelle hierher nicht übertragen wurde.

In der folgenden Zeitabschnitt bis zur Mitte des 17. Jahrhunderts wurde die Klosterkirche von Lutheranern beschädigt und während des Dreißigjährigen Krieges devastiert, nur ruckweise baulich gesichert und hergerichtet. Erst in der zweiten Hälfte des 17. Jahrhunderts wurde in dem Komplex mit der großzügigen Baurenovierung und dem Umbau angefangen, der sich in der Kirche vor allem wahrscheinlich mit dem Austausch der Dachstühle und der Dachdeckung, mit dem Anbau zwei Seitenkapellen und des kleineren östlichen Mönchschors, der vor der Mitte des 18. Jahrhunderts, als die Bauentwicklung des Klosters gipfelte, gegen den heutigen geräumigen Chor ausgetauscht wurde, bemerkbar gemacht hat. In der weiteren Zeitabschnitt folgten nur noch Teilherrichtungen, die in den Archiven sehr ausführlich erfaßt wurden. Ein bedeutendes Denkmalganzes erfordert in der Gegenwart unaufschiebbare Sicherungseingriffe und die entsprechende Denkmals-Instandsetzung.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Kadaň/Kaaden, Franziskanerkloster mit der Kirche, Foto V. Razím, 1997.

Abb. 2: Ausschnitt aus der Ansicht der Stadt Kadaň/Kaaden, Zeichnung J. Willenberg aus der Zeit um 1602.

Abb. 3: Kadaň/Kaaden, Kloster mit der Kirche auf der Ausschnitt aus der Landkarte der böhmischen Provinz des Franziskanerordens, 1737, S. Wrlc-zansky.

Abb. 4: Kadaň/Kaaden, Kloster mit der Kirche, Gravierung aus dem 18. Jahrhundert (aus der Publikation von D. Menclová: Kadaň - bývalý františkánský klášter, Chomutov 1974).

Abb. 5: Kadaň/Kaaden, Grundriß des Erdgeschosses der Klosterkirche in der baugeschichtlichen Analyse (schwarz bezeichnet gotisches Mauerwerk, schräg schraffiert barockes Mauerwerk - 2 Etappen, übriges Mauerwerk jünger), Zeichnung F. Kašička, 1997.

Abb. 6: Kadaň/Kaaden, Grundriß des ersten Stockes der Klosterkirche in der baugeschichtlichen Analyse (Bezeichnung des Mauerwerkes siehe Erdgeschoss), Zeichnung F. Kašička, 1997.

Abb. 7: Kadaň/Kaaden, Grundriß im Niveau des 2. Stockwerkes der Klosterkirche in der baugeschichtlichen Analyse (Bezeichnung des Mauerwerkes siehe Erdgeschoss), Zeichnung F. Kašička, 1997.

(Übersetzung J. Kroupová)